

цих термінів. Ці дидактичні матеріали представлено короткими сюжетними текстами, в яких експліцитно або імпліцитно подано активну лексику заняття та які водночас передбачають виконання лексичних або граматичних завдань. Закріплення граматичних явищ у процесі виконання вправ сприяє вільному володінню студентів-іноземців українською мовою. Основним фактором, який визначає методичну спрямованість у ході розробки запропонованих вправ і завдань, є комплексний підхід, що передбачає формування комунікативної компетенції студентів-іноземців із використанням усіх видів мовленнєвої діяльності, зокрема читання, письма, говоріння, слухання.

Оскільки медична термінологія здебільшого відокремлена від сфери побутового спілкування, що ускладнює її вивчення, важливо виділити означений пласт лексики як об'єкт для вивчення в межах окремого змістового модуля, що передбачає її засвоєння на системному рівні. Розробка практичного навчально-методичного комплексу вправ і завдань для цього змістового модуля є **перспективою подальших наших наукових розвідок** у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудка А. М. Медична термінологія в процесі викладання української мови як іноземної / А. М. Дудка, Л. В. Фоміна // Медицина третього тисячоліття : збірник тез міжвузівської конференції молодих учених та студентів (Харків, 16–17 січня 2017 р.) / Міністерство охорони здоров'я України ; Харківський національний медичний університет. – Харків, 2017. – С. 546–547.
2. Іванишин Г. Застосування Українсько-англійсько-арабського тлумачного словника медичних термінів із метою навчання студентів-іноземців українського

діалогічного мовлення / Г. Іванишин // Теоретична і дидактична філологія. – 2015. – Вип. 19. – С. 55–65.

3. Лещенко Т. О. Особливості мовної підготовки іноземних студентів вищих медичних навчальних закладів України [Електронний ресурс] / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко. URL: <http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/1937/1/%D0%9Esoblivosti.pdf> (дата звернення: 15.11.2018).

4. Семененко І. Є. Сутність та зміст професійної мовної підготовки іноземних студентів-медиків у вищих навчальних закладах України [Електронний ресурс] / І. Є. Семененко // Науковий огляд. – 2017. – № 7 (39). URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1278> (дата звернення: 18.11.2018).

5. Сергієнко Т. В. Лінгводидактичний аспект формування навичок фахової комунікації у студентів-іноземців медичних університетів / Т. В. Сергієнко // Scientific Journal «ScienceRise : Pedagogical Education». – 2017. – № 2 (10). – С. 35–40.

6. Таран З. М. Особливості навчання іноземної мови за фаховим спрямуванням у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / З. М. Таран, Л. І. Грищенко // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : збірник статей II Всеукр. наук.-практич. конференції з міжнар. участю (м. Полтава, 8–9 червня 2017 р.). – Полтава, 2017. – С. 243–249. URL: <http://elib.umsa.edu.ua/jspui/handle/umsa/1693>. (дата звернення: 10.11.2018).

7. Хирівська Г. Вивчення української фармацевтичної термінології в іншомовній аудиторії / Г. Хирівська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2015. – Вип. 11. – С. 105–112.

Дата надходження до редакції: 23.11.2018 р.

УДК 811.161.2(091)

Неля МАНДРИК,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри стилістики і культури української мови Рівненського державного гуманітарного університету

КИЇВСЬКА РУСЬ В ІСТОРІЇ ЛІНГВОСЛАВІСТИКИ

Проблема формування давньоруської писемно-літературної мови та визначення сфер її функціонування, питання про роль старослов'янської мови та межі її вжитку в Київській Русі досі перебувають у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних славістів. Автор статті намагається довести, що обидві літературні мови Київської Русі виступали чинником духовної культури східних слов'ян.

Ключові слова: азбука, фольклор, епос, правотис, грамати́ка, живе мовлення, лексика, білінгвізм, варіант, контекстуальний глос, глосема, апелятив, лексикографія.

Проблема формирования древнерусского письменно-литературного языка, определение среды его функционирования, вопрос о роли старославянского языка и границ его употребления в Киевской Руси находятся в поле зрения как отечественных, так и зарубежных славистов. Автор статьи пытается доказать, что оба литературных языка Киевской Руси выступали объединяющим фактором духовной культуры восточных славян.

Ключевые слова: азбука, фольклор, эпос, правописание, грамматика, живая речь, лексика, билингвизм, вариант, контекстуальный глос, глосема, апеллатив, лексикография.

Problem of formation Old Russian literary language and definition spheres of its functioning, role of the Old Slavic Language and its outlines of using it in Kievan Rus are still relevant for Ukrainian and foreign Slavists. Author of the article tries to prove that two literary languages of Kievan Rus were factor of spiritual culture of the East Slavs.

Key words: *alphabet, folklore, epos, spelling, grammar, live speech, lexicon, bilingualism, variant, contextual gloss, glossom, appellative, lexicography.*

Постановка проблеми. Про високий рівень грамотності в Київській Русі свідчать графіті Софії Київської та берестяні грамоти Великого Новгороду. Більш високий ніж в Західній Європі рівень цієї грамотності пояснюється тим, що писемність на Русі розвивалася рідною мовою та під впливом церковнослов'янської, між тим, як у Західній Європі в якості офіційної і літературної мови «господарювала» латинська. Та обставина, що багата, сильна, але ще молода давньоруська мова на початкових етапах свого розвитку отримала підтримку з боку церковнослов'янської літературної мови, яка опиралася на досвід високорозвиненої грецької мови, сприяла швидкому зростанню культури Київської Русі як на основі церковнослов'янської мови, так і давньоруської.

Мета статті – окреслити коло проблем загальнослов'янської і східнослов'янської славістики, що розглядаються у зіставно-типологічному та історичному аспектах.

Виклад основного матеріалу. У Києві як центрі давньоруської держави в XI–XII ст. була створена своя давньоруська цивілізація з могутньою багатостильовою мовою, здатною до перекладу філософських, конфесійних творів, дипломатичних і юридичних документів із грецької, латинської та інших мов. У функціонуванні двомовності (церковнослов'янської та давньоруської мови) відбувається процес активного проникнення у церковнослов'янські писемні пам'ятки елементів давньоруської мови, що надавало цим текстам східнослов'янської забарвленості. Це дозволило віднести їх до церковнослов'янських пам'яток давньоруського ізводу. З іншого боку, в Київській Русі в якості літературної активно використовувалася місцева давньоруська мова. Ця мова, як свідчать пам'ятки («Руська правда», «Поучение» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім»), була схильна до створення різностильових текстів, автори яких могли не вживати церковнослов'янських елементів. Більш помітним був вплив церковнослов'янської мови в київських літописах («Повість врем'яних літ», «Києво-Печерський патерик»), ораторській прозі («Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона), де тяжіння до неї пояснювалося приналежністю авторів до духівництва. Поряд із цим у багатьох пам'ятках простежується прагнення до об'єднання двох мовних елементів – давньоруських і церковнослов'янських.

Разом з оволодінням давньоруськими, насамперед київськими, книжниками писемною мовою того часу зростає прагнення до оригінальної творчості, до розробки самостійних мовних цінностей, власних літературних творів, незалежних від літератури греко-візантійської. Серед цієї літератури важливе місце займають праці історичного характеру, де вперше робиться спроба наукового осмислення світу, місця та історичної ролі слов'ян.

Першим видатним представником київської ученості в давньоруський період був історик-славіст, літописець, монах Києво-Печерського монастиря Нестор. Як літописець Нестор мав своїх попередників, але його заслуга в упорядкуванні літописних сводів, продовженні роботи над літописом і його поповненні не підлягає сумніву.

Суто літературно-художні та мовні особливості «Повісті...» дозволяють розглядати її як видатну літературну пам'ятку часів Київської Русі. Стосовно лінгвістичного боку «Повісті...», її мови, то тут збагачення більш-менш рівноцінне іншим пам'яткам Київської Русі. Усі вони дають нам уявлення про предка трьох східнослов'янських мов – мову давньоруську. Як одна зі слов'янських мов найбільш давньої фіксації давньоруська мова разом зі старослов'янською, староруською та старопольською дає можливість реконструювати праслов'янську, спільну мову слов'ян до її розпаду на окремі східнослов'янські, західнослов'янські та південні слов'янські мови. Однак «Повість...» Нестора має велике значення ще й як перше східнослов'янське наукове джерело.

Уже за часів Київської Русі можна зустріти і перші дослідження лінгвістичної славістики, зокрема лексикографії. У пам'ятках того часу, особливо «Повісті...», виступають окремі глоси, тлумачення слів і назв у тексті. Спочатку подібні тлумачення містилися в самому тексті, потім їх стали давати між рядків основного тексту або виносити на поля – так поступово відбувалося їх виокремлення в самостійну частину твору. Наступним кроком було об'єднання таких глосів і створення на їх основі невеликих міжслов'янських словників, де б слова однієї слов'янської мови перекладалися словами іншої, адже увагу київських книжників привертало насамперед далекі від слов'янських мов.

Перші спроби тлумачення однієї слов'янської мови для носіїв іншої – і тим самим створення слов'янської лексикографії – відносяться до наступного періоду.

Патріотична піднесеність розповіді, широта політичного об'єкту, живе відчуття народу і єдності Русі становлять виключну особливість твору Нестора.

Історична свідомість Нестора вища за його попередників, він цікавиться першопричинами, походженням народу, держави, князівського роду, назв міст і племен, він більший дослідник ніж його попередники, його пошуки в галузі хронології вражають.

Як вдумливий історик-літописець, що опирався не лише на роботи своїх попередників, давньоруських київських літописців і хронографів Візантії, а й відображені в літописі розмовні легенди східних слов'ян, Нестор зміг показати місце слов'ян і Київської Русі в системі світу того часу, йому були відомі давньоруські племена та їх неслов'янські сусіди, а також західні та південні слов'яни. Пафосом, основною ідеєю його твору є заклик до єднання давньоруських князівств. Цій меті служить і оповідь літописця про славне минуле князів східних слов'ян-русичів, і розповідь про їх суперечки та біди, що виникають у майбутньому.

Як пам'ятка нелінгвістична, тобто присвячена суто мовним питанням, наприклад, походженню тих чи інших назв, «Повість...» не має якихось систематичних внутрішньолінгвістичних відомостей зі слов'янських мов. Але в ній є особливо важливі із зовнішньолінгвістичної точки зору відомості про слов'янські племена Київської Русі, особливо детальні щодо східних слов'ян. Нестор не обмежується

відомостями про тодішнє розміщення та членування слов'янства, намагається показати їх походження [5].

У період раннього (VIII–XI ст.) і пізнього (XV – поч. XVII ст.) середньовіччя Київ розвинув свої культурно-просвітницькі досягнення. Знаходячись у голові української й, можливо, всієї східнослов'янської просвіти і науки, він, опираючись на вплив Москви та Півночі, розвинув славистичні концепції. Це знаходило відображення у помітному впливі (із середини XVII – до поч. XVIII ст.), який українська книжна мова справляла на російську літературну мову того часу. В. В. Виноградов у зв'язку з цим писав: «Так называемая Юго-Западная Русь становится во второй половине XVII последней границей между Московской Русью и Западной Европой и русский литературный язык подвергается сильному влиянию украинского литературного языка, церковно-книжного, светско-делового и художественного» [3].

У цей період зв'язки зі слов'янськими країнами та їх мовами розширювалися і поглиблювалися. Вони знаходили вияв у створенні в Києві та інших українських культурних центрах наукових праць, перекладної літератури із використанням слов'янських мов, зокрема польської, чеської, а також книжних (болгарської і сербської) так само, як і мов інших європейських народів.

Специфікою цього періоду в історії славистики в Україні є його перехідний характер щодо епохи Київської Русі та періоду XIX – поч. XX ст. Давньоруський період розвитку київської ученості був часом зародження наукової лінгвославистики, коли вона ще не виділилася в окрему дисципліну. Лінгвістичні (лексичні) коментарі, глоси були спочатку неодмінною частиною історичних, літературних і філологічних праць, які не виокремлювалися навіть в окремі статті, а виступали у вигляді своєрідних вкраплень. Лише до кінця цього періоду подібні лінгвістичні глоси починають зводитися в тлумачники – невеликі за об'ємом глосарії, словники.

Таким чином, лінгвославистика в той час майже не виокремлювалася в окрему дисципліну зі своїми працями, а виступала синкретично як частина історико-філологічної славистики. У період із XIV до середини XVIII ст. у Києві силами київських учених починають створюватися значні праці, що мали на меті відобразити лексику слов'янських мов. Особливо слід відзначити створення в цей період праць лексикографічних – фундаментальних словників типу Словника Памви Беринди, граматик, очолюваних знаменитою «Грамматикою славенської» (1629) професора Києво-Могилянської академії Мелетія Смотрицького і першою граматикою староукраїнської літературної мови Івана Ужєвича «Грамматика словенская», розмовників типу «Розмова – Бєсѣда» (XVI ст.). Усі ці праці, пов'язані зазвичай із церковнослов'янською або українською літературною мовою того часу, були описовими, але вже те, що в них, з одного боку, залучалися факти, які були в різних хронологічних рамках української мови (архаїчні книжні та нові народнорозмовні), а з іншого – часто порівнювалися явища двох слов'янських мов, української і старослов'янської, повинно було виводити авторів зі сфери суто описової лінгвістики разом із тією обставиною, що професорам і студентам Києво-Могилянської академії у своїй викладачській, науковій і літературній діяльності необхідно було мати справу з іншими слов'янськими мовами – російською, білоруською, польською, чеською та ін., –

готувало ґрунт до появи нових праць зі слов'янського порівняльно-історичного мовознавства.

Не слід забувати і про іншу сторону діяльності викладачів і студентів Києво-Могилянської академії – літературну, в якій разом із творами на книжній староукраїнській мові знайшла своє відображення і творчість на сучасній народнорозмовній та фольклорній мові: інтермедії, п'єси для вертепів, вірші та пісні. Ці твори, що іноді належали відомим авторам (Г. Скворода, Г. Кониський, М. Довгалевський, І. Некрашевич), але частіше безіменні, готували ґрунт для створення нової словенської літературної мови на народній основі. Перший великий твір на цій мові – поема «Енеїда» І. П. Котляревського – з'явилася не на голому місці. Водночас ці зразки творчості на українській народній мові являють собою пам'ятки, що відображають мову України XVII–XVIII, а іноді й XVI ст.

Між Києво-Могилянською академією, слов'янськими і неслов'янськими державами йшов значний обмін викладачами і студентами. З одного боку, в Київ приїжджали викладачі та студенти з інших міст України, Росії і Білорусії, а також із південнослов'янських земель. Так, восени 1734 р. в академії працював М. В. Ломоносов, який ознайомився в Києві із пам'ятками давньоруської писемності. Це допомогло йому в розробці відомого вчення «про три штилі» [1]. З іншого боку, академія посилала своїх вихованців у міста Росії, Білорусії, південнослов'янські землі, зокрема Сербію. Серед її вихованців (наприклад, Ф. Прокопович) багато мають чималі заслуги в розвитку культури та освіченості.

Позитивне значення в розвитку сербської культури мали педагогічна діяльність та літературна творчість українського письменника і викладача Київської академії М. Козачинського під час перебування і роботи в Сербії як ректора школи в Карловці і префекта школи в Нові-Саде у 1733–1739 роках [4].

Таким чином, у новий час Київ увійшов із певними досягненнями в лінгвославистиці до числа найбільших наукових центрів Європи.

Розвитку лінгвославистики, словенського мовознавства сприяло збільшення кількості об'єктів її дослідження, живих і мертвих слов'янських мов, що було пов'язано із виникненням у слов'ян літературних мов на народній основі, що зі свого боку сприяло поглибленню даних як про сучасний стан словенських мов і діалектів, так і – як результат їх порівняння в історичному плані – виникненню більш ясного уявлення про їх спільного предка – праслов'янську мову. Якщо для давньоруського київського і болгарського книжника XII ст., окрім давньоруської і церковнослов'янської мов, практично не була відома інша писемна слов'янська мова, то до кінця XIII – початку XIV ст. поряд із латинськими текстами з окремими чеськими і польськими словами та назвами відомих значно раніше, на території Чехії і Польщі з'являються перші пам'ятки чеської і польської мов. До XVI–XVII ст. з'являється писемність на таких слов'янських мовах, як верхньолужицька і нижньолужицька, словенська і сербохорватська. На зміну середньовіччю із його старокнижними, далекими від широких народних мас мовами, що обслуговували високоосвічені кола представників різних народів, якими були латинь, грецька, церковнослов'янська, приходять більш багаточисленні мови, що виникли на основі народного мовлення. Кількість слов'янських мов значно збільшується.

До XVIII-XIX ст. відноситься остаточне оформлення нащадків давньоруської мови, сучасних східнослов'янських літературних мов – російської, української, білоруської. XIX ст. було періодом виникнення сучасних болгарської та словацької літературних мов. Тоді ж далися взнаки перші спроби складання сучасної македонської літературної мови, якій вдалося остаточ-но сформуватися лише із 40-х років наступного століття. Якщо врахувати, що до XVIII–XIX ст. відноситься фіксація і початок вивчення вимерлої західнослов'янської полабської мови, то можна вважати, що до XIX – поч. XX ст. лінгвоставістика, зокрема київська, замість текстів на поодиноких словенських мовах, як було в середні віки, отримала всю різнобарвність слов'янського мовлення на живих (російська, українська, білоруська, польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька, болгарська, македонська, сербохорватська, словенська) і мертвих (старослов'янська, давньоруська, полабська) мовах [2].

Тим самим перед лінгвоставістикою, що у своєму розвитку отримала потужні імпульси від індоєвропейського та загального мовознавства, відкрилися неосяжні дослідницькі обрії [6].

Висновки. Київ, що розташувався на межі трьох діалектів української мови (північного, південно-східного і південно-західного), недалеко від місця, де сходилися кордони всіх східнослов'янських мов, був здавна пов'язаний із південнослов'янською традицією церковнослов'янської мови, а із XVI ст. –

із західнослов'янською польською, розташований недалеко від Волині з її чеськими поселеннями, той, що приймав у стінах київської академії студентів-південних слов'ян, носіїв сербської і болгарської мов. Уже всім цим Київ став до початку XIX ст. одним із найбільших вітчизняних центрів слов'янського мовознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білодід І. К. Кисво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов / І. К. Білодід. – К., 1979. – С. 81, 104–105, 106–107.
2. Бухалов М. Г. Восточнославянские языковеды / М. Г. Бухалов. – Минск, 1978. – Т. 3. – С. 59.
3. Виноградов В. В. Очерки по истории русского литературного языка XVII–XVIII вв. / В. В. Виноградов. – М., 1938. – С. 18.
4. Железняк І. Літературна мова сербів другої половини XVII ст. / І. Железняк, І. Козачинський // З історії української та інших слов'янських мов : зб. статей. – К., 1965. – С. 157–170.
5. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках із російською та білоруською / В. В. Німчук. – К., 1980. – С. 8–11.
6. Славяноведение в дореволюционной России : библиогр. слов. – М., 1979. – С. 22.
7. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М., 1981. – С. 9, 19, 182–183.

Дата надходження до редакції: 06.12.2018 р.

УДК 373.5.091.33-047.22

Людмила МОРОЗ,

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор, завідувач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету*

Владислав КОВАЛЮК,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету*

МЕТОД ЗАНУРЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Стаття присвячена вивченню методу занурення як засобу формування та розвитку соціокультурної компетенції учнів старших класів. Доведено, що даний метод не лише є прикладом інтенсивного навчання з використанням сугестивного підходу, а й ефективно впливає на формування і розвиток соціокультурної компетенції старшокласників на уроках іноземної мови.

Ключові слова: занурення, сугестопедія, інтенсивний метод навчання, модель тривалого навчання, соціокультурна компетенція, комунікативна компетенція.

Стаття посвячена изучению метода погружения как средства формирования и развития социокультурной компетенции учащихся старших классов. Доказано, что данный метод не только является примером интенсивного обучения с использованием суггестивного подхода, но и эффективно влияет на формирование и развитие социокультурной компетенции старшеклассников на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: погружение, суггестопедия, интенсивный метод обучения, модель длительного обучения, социокультурная компетенция, коммуникативная компетенция.